

Artedramaz

Arte eszenikoetan sailkatu emanaldi bat ala besteren artean hautatzea zaila bezain frustragarri da, arbitrarioa, baina baliotzat izan behar aipuaren funtsari lotzeko.

Lehenik eta behin, Ipar Euskal Herriko testuinguruan, aurreko (euskal) 'artedramari' eginia izan zaion ekarpenik funtsezkoena ez da ikuskizun bat izan, baizik eta liburu bat: Antton Lukuk Pamiela argitaletxean plazaratu duen *Libertitzeaz*. Hemendik entzuten ditut zenbait, dizipuluaren laudatze saioaren deitoratzen lerro hauek irakurtzean. Bizkitartean, artedramaren kinkaz baitugu hemen axola, solasaren legitimitatea zilegi bekigu.

Aipatuko ditugunek ez dute deus ikustekorik izendatu emanaldi bateko pertsonekin. Ez da hemen pertsonen gaitasun artistikoaz mintzatuko, baizik eta taula gaineko emaitzaz eta testuinguruaz. Gogoeta baizik ez da helburua saio honetan; ikusi antzezlan ala dantza emanaldietarik jalgi sentimendu eta pentsaketek pizturik. *Libertitzeaz* saiakera antropologiko-filosofiko-poetiko gotorrak giltza franko ekartzen dizkigu transmisiorako, solaserako, hausnarrerako eta, oroz gain, euskal 'artedrama' baten jorratzeko ildoan barna sartzeko.

Libertitzeaz-ek dakartzan lanabes artistiko parrastaren hazta lekua dauka hogeitau urte hauetan Lukuk irakasten duen ikastetxeko artedrama laborategia. Horregatik, munta handia zuen aurreko *Libertitzeaz*-en aipuarentzat tira duenarentzat *Harresia* antzerkiaren ikustekak. Taula gainean bistaraturik ikusi ahal izan baita hor hausnarketa sakonaren gauzatze saio indartsua.

Esku zarten uneko jendearen erreakzioa adierazgarria izan zen, ikastetxeko antzerkilariek jokorako soinean zituzten maskak kendu zituztenean. Aitzineko oren pasan ikusi ohol-tza gaineko trebeziaren ondotik, maska gibelesko haur buru horiek agertzean piztu den ezusteak entsegu orenetan egin lana salatzen baitzuen.

Maskaren lantzen entseatu diren guziek badakite zein zaila den begitartean jantzen den tresna horri gorputz eta biziren ematea. Harrigarri da nola gazte horien gorputzak maskak markatu pertsonaia ezaugarrien luzapenak ziren. Iltzaturik bezala gelditzen da erregeren rola zeukanaren haragizko pailazo fintasun bereziz marraztuaren itxura; maska, ikusleari so, drole aire batekin, besoak aitzinera dilingo eta zangoak gibelera ostikoka dantzan. Antzezlan osoan dantza koreografia ez ageriko baten kausitzea ez da aisita, eta *Harresia*-k bazuen. Bi mailatako espazioen erabilpen sinbolikoak bere soilean bazuen indar. Horren baliatzaile zaluak agertzen ziren bi satanak. Behialako asto-lasterretako ele berdeak mihian, pastoraletako harat-honatak keinuka eta libertimenduko uxerren –gure arlekinoak– gorputz molde eta jokoak zituztela. Apo edo igelen kokorikatzearen sinoekin –xiberotar dantzetakoa aments?– aktoreak soinean zuen maskari gorpuzkera metaforikoa emanez, ez ote dio zuzendariak artedrama herritarreko ekaiari beste moldaketa bat atzeman? *Commedia dell'Arte*-ren tresnak gurean.

Forma eta funtsa uztarturik zeuzkan *Harresia*-k. Antzerkiak (izan behar?) duen gauzen errateko, zaurian xixtatzeke funtzioa hor baitzen. Artedrama osotasun bat bezala esplikatu digu Lukuk liburuan, dantzaria-mutu/bertsolaria-ele, baina biak ere pertsonaia beraren osagai. Hots, bertsoa eza gutzen ez duen dantzaria, lanputs. *Harresia*-k bazuen musika, jokalariek berek egina; bazituen pertsonaia maskatuen araberrako arropa xuxenak, jokoaren zerbitzuko pentsatuak. Argi egile bati entzuna, «argi jokorik onena, ikusten ez dena!». Bere soiltasunean, hori ere jokoaren zerbitzuko zen *Harresia*-n.

Hamlet izan ala ez izan

Ezin dugu aipatu gabe utzi aurtengo antzokietako ‘fenomenoa’ izan den Le Petit Théâtre de Pain, Dejabu eta Artedramak muntatu *Hamlet*. Fenomenoa, publikoa saldoan bildu duen 45 emanaldikoa izan baita. Prentsan, hurbileko jarraitzaileen laudorioak ikusi dira eta aretoetarik egiazko kritika guti. Mugaz gaindikoa da, euskarazkoa da, badu arrakasta, biba! Alta, erreferentzia den antzezlan hain ikusiaren edukiaz eta formaz solas guti. Agertzen duen artedramaz eztabaida argudiatua ments. Ez da jorran aritzearen plazerik hemen; zertan garen eta truka dezakegun gogoetaren elikatzea baizik. Boz bat edo beste hauteman dira, Shakespeareren obra euskaratu baten menturan joanik, antzokitik bairaturik atera diren zenbaitengandik. Antzerkilarien partetik jin den erantzuna bitxia izan da. Oharra goratik hartuz bezala eta errebesaz baztertuz. «Hamlet ikusteko ilusioaren araberako frustrazioa sentitu dute batzuek, agian», egin zion oharra Nora Arbelbide *Berria* egunkariko kazetariak proiektuaren zuzendari izan den Ximun Fuchs aktoreari. Horren arrapostua: «Horien ilusioa absurdoa da. Den problema euskal antzerkian Hamlet muntatzea da?». Ez, ez da problema, baina horren gose denarentzat izan daiteke, bai! Eta oroz gain, onartu behar da gezur aldarrikatu bat saldu duen komunikazio kanpaina indartsu eta luze baten ondotik, batzuen engainu sentimendua. Arazoa sortzen baitu *Hamlet* euskaraz muntatu nahi lukeen nornahirentzat zenbait denboraz.

Baina, antzezlanaren inguruko diskurtsoak beste galdera dakar. Zertarako muntatzen dira antzerkiak? Zer helburu, funtzio ematen zaie? Zer beharretarik jalgitzen dira? *Hamlet*-ekin nahitara sinetsarazi da idazle ingeles ezagunaren euskal bertsio bat izanen zela. Hastetik galdegin zaie kazetariei gezurraren ez salatzea. Berdin egin da publikoarekin emanaldi bakoitz. Zertan gara hor, artedraman? Ala kultur industriaren barne arrazoietan? «Kultura arlo ekonomiko bat dela pentsatzen dut. Eta kulturaren garatzeko, ekonomikoki

ere behar da pentsatu», dio Fuchsek elkarrizketa berean. Usaia hartu da orai bideo edo trailer baten grabatzea antzerkiaren iragartzeko. Hori ere abilki egina zen ikuslearen zakuan sartzeko. Fuchsen erranetarik beti: «Nola sortzen da publikoa. Nola sortu gertakaria, nola joan xerka publikoa». Ez gara oraino artedramaz mintzatu hor, eta zilegi bekigu bizpahiru gauzen erratea taula gainean ikusi denaz.

Errespetu handia dut hiru konpainietako aktoreentzat, jeinu handiko antzerkilariak badira hor, eta erakutsia dute jadanik. Ximun Fuchs antzezlan kide izan dut eta taula gaineko sormen bereziko begia dauka. Berriz erran eta ere, ez gara pertsonen aipatzen ari hemen, are gutiago epaitzen. Gehiago dena, pertsona gisa maitasunez so bainatzaie.

Hamlet ikusi eta, arazo bat izan dut jokoarekin, hain zuzen. Ardura, aktorea bera nuen ikusten berearen erraten, eta ez pertsonaia. Samin zerbait pizten zuen ere, jokalariai aitzi-neko antzerki batzuetan ikusi pertsonaia aurretik eraikien berriz ikusteak, halako tonu faltsu bat. Pertsonaien muinaren bila joateko gaitasuna izanagatik, galduak bezala ikusi ditut aldi honetan batzuk eta besteak. Pertsonaia batetik bestera pasatzean (aktore berak bat baino gehiago egiten baitzuen) aldaketa handirik ez ikusteak harritu nau. Ez baita aski zaia luze txuri bat eta ezpata eskutan izatea, ala boz pollita kantaraztea antzerki egiteko. Publikoaren bahitze faltsuaren irudikatzeke, ikusleen artetik mintzo ziren karikaturazko pertsonaiek ere halako nahigabe batekin utzi naute. Ile-falstu hori, petenta ala nahi dena, jokoak berak *Wazemank*-eko aiseria batzuetara eramaten baikintuen. Halaber, sindikalista, politikaria pailazo pasarazteko saiakerarekin. Eta bada, oro har, jokalariai beti indarrean, ezinean bezala ikustea; geldi-geldia orroaz ari direlako sentsazio hori.

Bazuen ere jada ikusi abilezia bat kausitzearen lortzeko. Erritmoarena edo eszena batetik bestera zalu-zalua pasatzea; aktoreak handik eta hemendik sartzen, pausarik gabeko agerrialdien segida erritmodun bat, energia eta performantziaren irudipenaren emateko; kasik geldiunerik ez duen rock

kontzertu baten gisan. Bizitasun bat markatuagatik ez du jokoarena konpontzen.

Gero bada gaia, eta horren inguruko diskurtsoa. *Ez-Hamlet* horren esplikazio gisa, langileen borrokaren transposizioa aitzinatu da. Langileen borrokaren, egoeraren barnatze bat ikusi dugu hor? Ez dut uste. «Publikoa da *Hamlet* ikustera joaten den publiko bat. Eta hortik, gero, zerbait hausten da. Jendea bahitzen dugula eskarniatzen baitugu. Ez da zernahi hori. Euskal Herrian, gainera, dagoen historiarekin», dio Fuchsek. Hor galdua naiz. Zer konprenitu behar da, kanporatzeko arriskuan diren langile batzuen aipatzeak, Doubrovskako antzokiaren bahitzeari keinu eginez, alegiazko bonba batekin dena zapartaraziko dela sinetsarazteko eskarnioak, euskal gatazkan sartzen gaituela, itxurazko erradikaltasun bat emanez antzerkiari? Hilan, presoan, iheslarien, zaurien korapiloa oraino deslotzekoa delarik, eta sustut, Fagorreko langileak kalean direlarik, sari bat lagun, diruztatu eta baldintza erosoetan muntatu antzerkiari erronka handiegia ematea litzateke. «Guk nahi genuen erronka, konfliktua, antzerki denboran izatea», dio zuzendariak publikoaren bahiketaren arrazoiak emateko. Noiz sortu da konfliktua? Sartzea pagaturik, antzoki ederrean ontsa jarririk zen ikusleak segundo batez sentitu ote du kordoka bat? Gehiago dena, egiazko bahiketa antzerkitik landa hasten zen; alabaina, publikoari *ez-Hamlet*-aren gezurraren ez salatzea eskatzen zitzaiolarik, arrakasta hanpatzekotan.

Balitzateke zer erran oraino, taula gaineko muntadurekin, lehenagoko lan batean jada ikusi erdiko aldamiu bertikalaz, ala kazetarien zuzeneko hitz hartzeentzat erabili bozgorailu eramangarriez, ala bukaerako irudi luzeaz. Bizkitartean, testu hau ez da antzezlan honen epaitze bat nehondik ere. Baina haro eta arrakasta handikoa izan denez, «zer lana!» eta «badute merezimendu!» bezalako oharrez haratago joateko parada eman diezaguke. Ez baitute ere antzezlan guziek halako oihartzunik, ahalik. Horiek horrela, denek ere egiazko kritika argudiatu eta eztabaida sanoak merezi lituzkete. Ez da aise, laster bekaizti, frustratu eta handiuste batentzat

hartua izateko lanjerra baitu den mendreneko kritika bat ahoskatzen duenak.

Predikuen tragedia

Hamlet-ekin izan den arazo hori –axaleko aupatze bat; goi mailako euskal antzerki baten heltzetzat bazeukaten kridariak izan baititu–, ikuskizunaren inguruan sortu saltzeko diskurtsoren erabilpena, bestalde ere agitu da. Pastoralen inguruan jalgi den eztabaida faltsua lekuko. Bata moda zaharrekoa eta besteak gaurkoagoak liratekeela zioten solasetan. Hor ere, taula gaineko artedramaz guti mintzatu da. Eman aitzin errana zitzaigun heldu zitzaigula pastoral urbanoa, progressista edo langileriaren aldekoa. Ikustera joateko iragarki banaketak maiatzaren leheneko manifan, lurralde elkargoaren aldekoan ere. Portuan, behialako olen ondoan emana, gainera. Beste pasterala, udan urtero ematen den horietakoa, ‘ofizial’ gisa hartzen da. Udaberrikoa, berriz, genero hautuaren ondoriozko justifikazioaren zepoan eroriz, gibelkoiaren kondena pean jartzen dena. Hots, artedramarekin deusik ikustekorik ez duten aldarrikapen, diskurtso ala iragarkiak nagusi eta edukiaz ala formaz eztabaidarik ez. Alta, balitzateke zer erran, maiz kantaldiarekin, musika emanaldiarekin nahasten den antzerki forma horretaz. Tragedia, artedrama den puntutik, boz ederraren ukaiteaz edo jantzi apainen desfileaz baino haratago doa. Zer erran taulagaineratzen diren dramaturgiez, testu edo bertsoen funtsaz ala pertsonaien interpretazioaz. Alegia egitetik, antzezlanaz egiazko hitzen trukutzen hasiko bagina?

Menturatzea salbu!

Ez du euskal kulturgintzak estatuen kultur politiken eskarrioz egin ‘eliteko’ ordezkaritza baten beharrik; ez du ere beren euskaltasunarekin arazoaren konpontzeko beste gisako

helburuak dituztenez arduratzerik. Belaunaldi desberdinetan badira musikari, kantari, dantzari, antzezle, dendari, margo-marrazkilari, bideo-egile, bertsolari, idazle, argi, soinu egile... euskaldunak. Franko, ara desberdinetan arituak. Mintza gaitezen euskal kulturgintzaren transmisioaz, lantzeko, errepikatzeko, ikertzeko balizko gunez. Non, noiz, nola plantatzen gara aitzinekoen lanez jakitun, sortzailea hizkuntzatik abiatuz hizkuntzaren aberasle litzatekeen euskal artedramaren ateleria edo laborategi ttipien sortzeko eskuin ezker. Trebezia desberdinak nahasiz eta tronpatzea haizu uzten duten saiakerekin miatuz. Izpuran egin *Sapere Aude* ala Irisarrin muntatu *A'ments* bezalakoak ez daitezen entsegu soilak geldi. Behar diren baldintzak bilatuz, iraunkortasun batean berma dezagun artedramaren joaira. Ofizioko egiturarik balitz horretan laguntza emateko, baldintzarik jarri gabe, ekileak libre utziz, hobe! Ez bada, bego. Gabe ere egin da.

Entrexatak eta fini jarri dio Lukuk bere liburuko azken atalari. Zabalik den xendrari so eginez, besterik erran daiteke: entrexatak kurri! 🍷